

**FUZÛLÎ'NİN «HADİKATÜ'S-SÜEDA» ESERİNDEKİ
ORİJİNAL MANZUM KISIMLAR HAKKINDA**

**ABOUT ORIGINAL POETIC EXTRACTS FROM
«HADIQATUS-SUADA» («THE GARTH OF THE BLESSED»)
BY FUZULI**

**ОБ ОРИГИНАЛЬНЫХ ПОЭТИЧЕСКИХ ОТРЫВКАХ В
ПРОИЗВЕДЕНИИ ФИЗУЛИ «ХАДИКАТ АС-СУАДА» («САД
СЧАСТЛИВЦЕВ»)**

Doç. Dr. Ataemi MİRZAYEV*

Özet

Makalede Fuzûlî'nin «Hadikatü's-süeda» eserindeki manzum kısımların Hüseyin Vaiz Kâşifî'nin «Ravzatü'ş-şüheda»daki manzumelerle kıyaslanması sonucunda ilk defa olarak böyle bir kanaate varılmıştır ki, Fuzûlî'nin çevirisindeki şiirlerin hepsi onun özgün şiirleri değildir. Onların bir kısmı «Ravzatü'ş-şüheda»dan aynen alınmış, bir kısmı tercüme edilmiş, bir kısmıysa nazire (benzer) olarak kaleme alınmıştır. Fuzûlî'nin orijinal şiirleri eserde çokluk teşkil etmektedir. Bu şiirleri de iki başlık altında inceleyebiliriz: Fuzûlî'nin Türkçe ve kasideler divanından alarak ufak değişikliklerle «Hadikatü's-süeda»ya dahil ettiği şiirler; tamamen orijinal şiir örnekleridir. Eserdeki manzum kısımlar nesir bölümlerde belirtilen fikir ve içeriğin daha başarılı bir şekilde ifadesine hizmet etmiştir.

Anahtar kelimeler: Fuzûlî, Kâşifî, «Hadikatü's-süeda», «Ravzatü'ş-şüheda», orijinal, manzum, mensur

Summary

Proceeding from the comparison of «Rawzatush-Shuhada» by the Iranian writer Hussein Vaiz Kashifi with «Hadiqatus-Suada» by Fuzuli the author of the paper comes to the such conclusion that the poetic pieces from Fuzuli's work

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü/ AZERBAYCAN

don't belong to him. Some of these verses were taken in the original from «Rawzatush-Shuhada», others are a translated version, while the rest is composed of *nazire* (admonitions) to them. The greater part of the passages embodies the original poems by Fuzuli. The author's poetry itself is divided in two categories: slightly altered poetic dictions from a Turkic-written divan as well as the divan composed of *kassids* (eastern odes), and the poems in the original. Poetic passages in «Hadiqatus-Suada» promoted better exposition of the ideas and wording expressed in prose.

Key words: Fuzuli, Kashifi, «Hadiqatus-Suada», «Rawzatush-Shuhada», original, prose

Резюме

В статье сопоставляются поэтические образцы из «Хадикат ас-суада» с показательными стихотворными примерами Гусейна Ваиз Кашифи из «Равзат аш-шухада» и указывается, что далеко не все отрывки из «Хадикат ас-суада» принадлежат перу Физули. Определенная их часть в точности отображает «Равзат аш-шухада», другая – дана в форме перевода, имеются также назире (подражания), значительная же часть приходится на собственные стихи Физули. Последние делятся на две категории: к первой относятся стихи, взятые поэтом из тюркского дивана и из дивана касыд, подверженные незначительным изменениям, ко второй – совершенные оригинальные образцы стихов Физули. Стихотворные образцы из «Хадикат ас-суада» способствовали более успешному раскрытию идей и содержания прозы.

Ключевые слова: Физули, Кашифи, «Хадикат ас-суада», «Равзат аш-шухада», оригинал, проза

«Hadikatü's-süeda» hacim itibariyle Fuzûlî'nin en büyük eseri ve İran yazarı Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin «Ravzatü'ş-şüheda»sının Türkçeye serbest çevirisidir. Her iki eser genellikle mensur olsa da, bütün sayfaları yer yer manzum kısımlarla süslenmiştir. «Hadikatü's-süeda»da «Ravzatü'ş-şüheda»da olduğu gibi, klasik şiirin çeşitli türlerinden istifade olunmuştur. «Hadikatü's-süeda»daki şiir örnekleri, Fuzûlî'nin tercüme zamanı sanatkarlık kudretini göstermekle beraber, onun çeviride orijinale bağlılığını de koşullandıran etkenlerdendir. Bazı araştırmacılar «Hadikatü's-süeda»nın bütün sayfalarını süsleyen 541 şiirin hiç birinin tercüme değil, Fuzûlî kaleminin orijinal ürünü olduğunu gösterebilirler de (1, 50; 2, 217; 7, 183), «Hadikatü's-süeda»nın «Ravzatü'ş-şüheda» ile mukayeseli şekilde incelemesinde bu tezin doğru olmadığı ispatlanır. Fuzûlî'nin «Hadikatü's-süeda»da istifade ettiği şiirlerin çoğunluğu onun aslı olan «Ravzatü'ş-şüheda» ile aynı makamda işlenmiştir ve bu örneklerin konu, içerik, şekil vs. açılarından bir-birine oldukça yakın olması

ikincinin üzerinde birincinin etkisini belirgin şekilde kanıtlamaktadır. Her iki eserin mukayesesi gösterir ki, onların yapısı ve tertibatı aynıdır ve «Hadikatü's-süeda»daki manzum kısımların hepsi Fuzûlî'nin hiç de orijinal şiirleri değildir. «Hadikatü's-süeda»daki manzum kısımlar, esasen, «Ravzatü'ş-şüheda» ile aynı makamlarda olduğundan, çoğu zaman onlar anlam, içerik, vezin, kafiye vs. açısından da örtüşürler. Bu bakımdan kıyaslayarak «Hadikatü's-süeda» eserindeki manzum kısımları dört grupta birleştirmek olur: 1) «Ravzatü'ş-şüheda»dan aynen alınan örnekler; 2) ondan tercüme edilen parçalar; 3) nazireler; 4) Fuzûlî'nin orijinal şiirleri.

Bu makalede işte «Hadikatü's-süeda» eserinde dördüncü gruba dahil olan manzum kısımlar hakkında söz edilecektir. Fuzûlî'nin orijinal şiirleri eserde çokluk teşkil ediyor. Bu şiirleri de iki başlık altında inceleyebiliriz: 1) Fuzûlî'nin Türkçe ve kasideler divanından alarak azıcık değişikliklerle «Hadikatü's-süeda»ya dahil ettiği şiirler; 2) tamamen orijinal şiir örnekleri.

Fuzûlî'nin Türkçe divanı ile tanış olan her bir okura onun:

Ol peri veş kim melahat mülkünün sultanıdır

Hükm anun hükmüdürür, ferman anun fermanıdır. (4, 172)

– matlalı gazeli iyice bellidir. «Hadikatü's-süeda»da da birinci babın «İbrahim» faslında İblis evladı İsmail'i kurban kesmeye götüren İbrahim peygamberi yolundan döndürmeye çalıştığı zaman İbrahim'in dilinden yukarıdaki beyitle yakından örtüşen beyit verilir:

Derd-i ışk-ı yar gönlüm mülkünün sultanıdır,

Hükm anun hükmüdür ü ferman anun fermanıdır. (5, 39)

Aynı zamanda Fuzûlî'nin «Gül» kasidesindeki iki beyit azıcık değişiklikle «Hadikatü's-süeda» eserinde de vardır.

Kasidede:

Çıktı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsar gül,

Sildi mir'at-i zamir-i pakden jengar gül.

San Züleyha halvetidir gonçe-i der-beste kim

Çıktı andan damen-i çakiyle Yusuf var gül. (4, 44)

«Hadikatü's-süeda»da:

Çıktı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsar gül,

Saldı mir'at-i zamir-i pakden jengar gül.

San Zeliha halvetidir gonçe-i der-beste kim

Çıktı andan damen-i çakiyle Yusuf var gül. (5, 47)

Fuzûlî'nin diğer şiir şekillerinde yazılmış eserleri ile «Hadikatü's-süeda» arasında da böyle eşitlikler bulmak mümkündür.

Gazelde:

Saba lutf ettin ehl-i derde dermandan haber verdin.

Ten-i mecruha candan cana canandan haber verdin. (4, 210)

«Hadikatü's-süeda»da:

Saba lutf itdün ehl-i derde dermandan haber virdün.

Ten-i bi-cana candan cana canandan haber verdin. (5, 65)

Müseddeste:

Zamane içre mücerrebdir intikam-i zaman

Hemişe yahşıya yahşı verir yamana yaman. (4, 289)

«Hadikatü's-süeda»da:

Cihan içinde mücerrebdür intikam-i zaman

Zamane yahşıya yahşı virür yamana yaman. (5, 236)

«Hadikatü's-süeda»ya dahil olan şiirlerin bir kısmını ise Fuzûlî'nin orijinal şiirleri oluşturur. Bu kısımdan olan şiirler içerisinde Fuzûlî'nin «Hadikatü's-süeda»nın sonunda verdiği beş bentlik mersiye daha iyi örnek olabilir. Aynı mersiye'nin birinci bendi şöyledir:

Mâh-ı Muharrem oldı şafaktan çıkup hilâl,

Kılmış azâ töküp kad-ı ham birle eşk-i al,

Evlâd-ı Mustafâ'ya meded kılmamış Fırât,

Giçürmesün mi yerlere anı bu infi'âl.

Çokdur hikâyet-i elem-i Şâh-ı Kerbelâ

Elbette çok hikâyet olur mucîb-i melâl.

Fehm eylesen gam-ı şühedâ şerhin itmege,

Her sebze Kerbelâ'da çekübdür zebân-ı hâl.

Tecdîd-i mâtem-i şühedâ kıldı rûzgâr,

Zâr ağla ey gönül bugün oldukça ihtimâl.

Meydân-ı çarhı cilve-geh-i dūd-i âh kıl,

Gerdūn-i dûna kisvet-i mâtem-siyâh kıl. (3, 281)

«Hadikatü's-süeda»daki manzum parçalardan söz açarken onların bir fonksiyonu üzerinde ayrıca durmaq lazımdır. Bu arada, «Ravzatü'ş-şüheda»da verilme-yen bir takım «nükatı-karibeleri» (ince gayeleri) Fuzûlî şiir aracılığıyla «Hadikatü's-süeda»ya eklemiştir ve Fuzûlî'nin bu eklentileri nesir hissələrlə kıyasla şiir örneklerinde daha açık görünüyor. Örneğin, birinci babında «Yakub» fəslində Yakub'un oğlanlarının Yusuf'a olan haset ve paxıllığından bahsedən Fuzûlî bu noktada nesir bölümüne şöyle bir beyit ekleyerek fikrin daha başarılı ifadesine ulaşmıştır:

Hevâ tünd-bâdı binâlar yıkar

Hased âteşi hân mânlar yakar. (6, 53)

Yine aynı babda başqa bir makama diqqat edelim. Fuzûlî «Yusuf» hikayesinde olup, fakat «Ravzatü'ş-şüheda»da olmayan ve eserin ruhuyla uymayan bazı sahne-

leri şiir aracılığıyla hatırlatarak esere eklemiştir. Züleyhanın Yusuf'u xəlvətə çağı-
rarak ondan murad istemesi ve Yusuf'un kaçmak isterken eteğinin yırtılmasını
Fuzûlî kardeşlerinin Yusuf'u gezmeye götürmek istedikleri zaman doğa tasvirine
adadığı aşağıdaki parçada çok sanatkarlıkla vermiştir:

*Çıkdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsar gül,
Saldı mir'at-i zamir-i pakden jengar gül.
San Zeliha halvetidir gonçe-i der-beste kim
Çıkdı andan damen-i çakiyle Yusuf var gül. (5, 47)*

Kaydetdiğimiz gibi, Fuzûlî'nin «Gül» redifli qəsidəsi ile yakından örtüşen bu
numunenin ikinci beytinde şair Züleyhanın halvet odası ile goncanı karşılaştırarak
göstereyor ki, gül de kapalı goncadan Züleyhanın halvet odasından çıkan Yusuf
gibi, yırtık etekle çıkıyor. Bu benzetme rastgele olmayıp, gerçek ve doğal esasa
sahiptir. Şair Yusuf'un yırtık eteğini gülün taç yapraklarını kendinde gizleyen yap-
rak-örtüye benzetmekle başarılı bir teşbih sanatı yapmış ve bununla hekeyətin ma-
lum sahnesine ima etmekle onu esere kendine has bir üslupta eklemiştir.

Yine aynı bölümde Yusuf'un kardeşlerinden ayrılırken, Yahuda ile son sohbe-
tinden sonra verilen aşağıdaki örnek de Fuzûlî'nin ilavesi olmakla beraber, onun
dini-felsefi görüşlerini de yansıtır:

*Merdâne gerek belâda âşık
Uşşâka ceza' degül muvâfık.
Bi-sabr degül murâda kâbil
Sabr ile olur murâd hâsıl. (6, 64)*

«Hadikatü's-süeda»nın ikinci babının «Fesli-i şehadeti-Hamza» bölümünde
Muhammed peygamber'in amcası Hamza'nın katle yetirilmesini Vahşiye sipariş
veren Cübeyr b. Mütəm ve Haris bin Amir söz veriyorlar ki, emre amel edeceği
takdirde onu var-devlete gark edecekler. Hem «Ravzatü'ş-şüheda»da, hem de
«Hadikatü's-süeda»da nəsrle belirtilen bu bölümden sonra Fuzuli içeriği daha da
dolgunlaştırılarak esere ilâve yaptığı şiirle insanın nefsinde en kötü amillere
bile kadir olduğunu göstererek yazıyor:

*Tama'dur ser-i fitne-i rüzgâr,
Tama'dur kılan izzet ehlini hâr.
Nihâl-i tama' mîvesidür fesâd,
Bahâr-ı tama' sebzesidür inâd.
Tama' dîde-i dânişi kûr ider,
Rûh-i şâhid-i feyzi mestûr ider. (6, 92)*

Ayrıca yine ikinci babda peygamberler hakkında konuşurken Fuzuli bazı kay-
naklara işaret etse de, eserde nesirle verilen fikri nazımla eklediği parçada daha
sanatkarlıkla belirterek peygamberleri hikmet hazineleri adlandırmıştır:

Enbiyâdur mazâhir-i rahmet,

Enbiyâdur hazâ'in-i hikmet.

Her belâ kim felekden itdi nüzûl,

Enbiyâ kıldı ol belâyı kabûl.

Siper-i nâvek-i gam anlardur,

Anun için mükerrem anlardur. (6, 81)

Fuzûlî «Hadikatü's-süeda»da İmam Hüseyin'in tasvirine daha geniş yer vermiştir. Çünkü Kerbela vakiyesi yüksek devlet makamı için değil, İslam'ın aslına dönüşü, insaniyetin yüksek derecelere ulaşması, adalet, özgürlük, aynı zamanda zulmün kökünün kesilmesi içindi. İmam Hüseyin zillet, aşağılık ve zulme boyun eymeyin insaniyete aykırı bir hareket olmasını müslüman dünyasına ulaştırmak için isyan etti ve bu yolda şehit oldu. Fuzûlî İmam Hüseyin hareketinin felsefesini açıklayarak yazıyordu:

Zillet ile lezzeti olmaz hayâtun dostlar,

Nakd-i cân sarf eyleyüp dünyâda kâm almak gerek.

Acz ile dönmek adûdan sehldür himmet dutup,

Yâ şehîd olmak gerek yâ intikâm almak gerek. (6, 250)

Sanki bu günümüz için söylenmiş sunulan bu örnekde Fuzûlî bedxah komşularımızın - ermenilerin topraklarımıza olan tecavüzüne ve yaptığı vahşetlere karşı sesini yükselterek halkımıza gittiler, onu mücadeleye, yigidliye, intikama çağırıyordu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Fuzûlî'nin «Hadikatü's-süeda» eserindeki manzum kısımlar kendi işlevi ve yerine göre Kâşifi'nin «Ravzatü'ş-şüheda» eserinden bazı farklı özelliklere sahiptir. Eserdeki manzum kısımlar nesir bölümlerde belirtilen fikir ve içeriğin daha başarılı bir şekilde ifadesine hizmet etmiştir.

KAYNAKLAR

1. Aliyev S. «Orijinal abide», «Azerbaycan» Jurnalı, 1991, nr. 11-12, s. 48-53

2. Aliyev S. Fuzûlî vezninin yanlış tasviri (Dr. Şeyma Güngör'e açık mektub), Fuzûlî (Nezeri-bedii düşünceleri), Bakü: Azərneşr, 1996, s. 202-218.

3. Aliyev, Sabir, (1993), Hadikatü's-süeda – Fuzûlî, Beng ve Bade, Bakü: Azərneşr, 1993

4. *Fuzûlî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990

5. *Fuzûlî*. Hadikatü's-süeda (hazırlayan: dr. Şeyma Güngör), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987

6. *Fuzûlî*. Eserleri: 6 ciltte, 6. cilt (Hadikatü's-süeda), (hazırlayan: Alıyar Safarlı), Bakü: Şark–Garp, 2005

7. *Sultanov M.* «Fuzûlinin «Hadikatü's-süeda» eseri», «Azerbaycan» Jurnalı, 1958, nr. 7, s.182-190.